

Asia: VN/24963/2022

Rikosprosessin sujuvoittamista arvioineen työryhmän muistio

1. Esitutkintaprosessia koskevat kehittämissuositukset

Viranomaisarkintaa rikosilmoituksen kirjauksessa

Oikeusministeriön työryhmän tekemän ehdotuksen mukaan esitutkintaviranomaisen arkintavaltaa lisättäisiin siten, että rikosilmoitusta ei välttämättä tarvitsisi kirjata. Demla ry ei kannata tällaista ehdotusta rikosprosessin keventämiseksi. Demla ry:n juristeilla on tietoa tapauksista, joissa henkilö on yrittänyt tehdä rikosilmoitusta, mutta poliisi ei ole suostunut vastaanottamaan sitä. Demla ry:n mielestä rikosilmoituksen vastaanottamista koskevan kynnyksen pitää olla matala ja ilmoitus on lisäksi kirjattava. Esitutkinnan sujuvoittamista koskevat toimet on kohdistettava rikosilmoituksen kirjauksen jälkeiseen aikaan.

Esitutkinnan aloittamista edeltävät toimenpiteet

-

Esitutkintatoimenpiteiden suhteuttaminen

Työryhmä esittää, että esitutkintalaissa tulisi säätää esitutkinnan kohdistamisesta, eli priorisoinnista (s. 35–37). Demla ry suhtautuu jossain määrin positiivisesti ajatukseen siitä, että suoritettavia esitutkintatoimenpiteitä olisi mahdollista arvioida suhteessa asian laatuun, vakavuuteen ja toimenpiteistä aiheutuviin kustannuksiin. Tällainen säännös täydentäisi jo voimassa olevia esitutkintalain säännöksiä, joiden perusteella voidaan esimerkiksi päättää esitutkinnan rajoittamisesta.

Esitutkinnan muotomääräykset

-

Esitutkinnan toimittamatta jättäminen ja lopettaminen

Poliisilla on esitutkintalain mukaan oikeus luopua toimenpiteistä (ETL 3:9). Demla ry pitää myönteisenä, että poliisi käyttää tätä säännöstä ja antaa tarvittaessa myös huomautuksen rikokseen syyllistyneelle henkilölle. Koska kysymys on kuitenkin merkittävästä arkintavallan käytöstä, on tärkeää, että päätösten lukumäärästä, rikosten jakautumisesta ja muista keskeisistä tiedoista tehdään poliisin rekistereihin asianmukaiset merkinnät ja että tietoja myös julkistettaisiin vuosittain.

Esitutkinnan keskeyttäminen

-

Esitutkinnan rajoittaminen

Työryhmä tuo esille, että esitutkinnan rajoittamista koskevien päätösten määrä on kasvanut (s. 40–41). Demla ry pitää tarpeellisena, että esitutkinnan rajoittamista koskevista käytännöistä tehtäisiin selvitys, jonka perusteella olisi mahdollista arvioida tapahtuneen kehityksen tarkoituksenmukaisuutta ja oikeudenmukaisuutta.

Perusteluvelvollisuus, valtakunnalliset fraasimallit esitutkintaviranomaisten ratkaisuisa

Työryhmä ei esitä muutoksia, joilla pyrittäisiin esitutkintaviranomaisten perusteluvelvollisuuden keventämiseen (s. 41–42). Demla ry pitää työryhmän kannanottoa perusteltuna. Perusteluilla on merkitystä, jotta viranomaisten toimintaa pystytään valvomaan, tutkimaan ja kohdistamaan siihen muuta tarvittavaa sisäistä ja ulkoista arviointia. Perustelut ovat tärkeitä myös rikoksen asianosaisille.

Oikeuksien ja velvollisuuksien ilmoittaminen kuultavalle

Työryhmän muistiossa tuodaan esille, että kuulusteltavalle tehtävät lakisääteiset ilmoitukset vievät huomattavasti esitutkintaviranomaisen työaika (s. 42). Demla ry huomauttaa, että työryhmän työskentelyssä korostuu viranomaislähtöisyys. Vaikka viranomaisen näkökulmasta kuulusteltavan oikeuksista ilmoittaminen vie aikaa, kysymys on kuulustelun kohteena olevan asiakkaan näkökulmasta merkittävästä oikeusturvan takeesta. Väkivaltarikosten uhreille tehdyn kyselyn mukaan he eivät olleet saaneet poliisissa riittävästi tietoa heille kuuluvista oikeuksista. (Ks. Kainulainen, Heini & Saarikkomäki, Elsa: Rikosprosessi väkivaltarikosten uhrien näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 126, s. 43-48, 84–85.) Demla ry pitää myönteisenä työryhmän ehdotusta siitä, että kuulusteltavalle toimitettaisiin etukäteen tietoa hänen oikeuksistaan. Tämä voisi lisätä esimerkiksi avustajien käyttöä kuulusteluissa. Ennen kuulustelua toimitetuista tiedoista huolimatta on jatkossakin ennen kuulustelua tärkeä käydä kuulusteltavan kanssa läpi hänen oikeutensa ja velvollisuutensa. Tämä on erityisen tärkeää haavoittuvassa asemassa olevia ihmisryhmiä kohdattaessa, ja kuulustelijan pitäisi varmistaa, että he ovat varmasti ymmärtäneet heille kerrotut tiedot.

Menettämisseuraamusten täytäntöönpanotehtävien jaon arviointi

-

2. Kevennettyjä rikosasioiden menettelyjä koskevat kehittämissuositukset

Sakkomenettelyn kokonaisuudistus ja muut sitä koskevat ehdotukset

Demla ry kannattaa sakkomenettelyn kokonaisvaltaista uudistamista, jossa pyritään nykyisin käytössä olevien eri menettelyjen yhdenmukaistamiseen (s. 48–49). Demla ry myös huomauttaa, että tällä hetkellä usea vähäinen rikos sulkeutuu sakkomenettelyjen ulkopuolelle siitä syystä, että rikokseen liittyy vahingonkorvausvaatimus. Uudistustyössä olisikin otettava pohdittavaksi, että sakkomenettelyn käyttöä ei estäisi yksityisoikeudellinen vaatimus, vaan yksinkertaiset ja selvät vaatimukset olisi mahdollista käsitellä sakkomenettelyssä. Demla ry pitää sen sijaan tärkeänä, että tuomioistuimen ulkopuolisen menettelyn käyttämiselle vaadittaisiin pääsääntöisesti sekä rikosentekijän että rikoksen asiaomistajan suostumus.

Työryhmän muistioon sisältyy myös ehdotus huumausaineen käyttörikosta koskevan tunnusmerkistön laajentamisesta (s. 51). Demla ry kannattaa ehdotusta ja toteaa, että vuonna 2001 voimaan saatettu tunnusmerkistö huumausaineen käyttörikoksesta (RL 50:2a) on aivan liian kapea. Jos huumausaineen käyttäminen säilytetään kriminalisoituna, tunnusmerkistöä on syytä laajentaa koskemaan muitakin nykyisin perustunnusmerkistön mukaisena huumausainerikoksena rangaistavia tekoja, kuten vähäisen määrän maahantuontia tai viljelemistä. Jos käyttäminen dekriminalisoitaisiin, rikosnimikkeenä voisi huumausaineen käyttörikoksen sijasta olla lievä huumausainerikos.

Suppea esitutkinta

-

Epäillyn paikallapysymisvelvollisuus haasteen tiedoksiantoa varten, syyttäjähasteet ja pikaoikeudenkäynnit

Demla ry suhtautuu lähtökohtaisesti myönteisesti kokeiluihin, joissa rikosprosessin eri toimijoiden välisen yhteistyön kautta on luotu nopeampia tapoja edetä rikosasian käsittelyssä esitutkinnasta tuomioistuimeen. Pikaoikeudenkäynti ei kuitenkaan sanana välttämättä herätä myönteisiä mielikuvia. Tällaisista kokeiluista olisi hyvä tehdä selvitys, jossa niin viranomaisten kuin rikosten osapuolienkin näkemykset tulisivat esille.

Rikosasioiden nopeutettu käsittely (Ruotsin malli)

-

3. Rikosasioiden sovittelua koskevat kehittämissuositukset

Sovittelumahdollisuuden tunnistaminen, esitutinnan toimittaminen ja asianosaisten suostumukset

Työryhmän muistiossa sovitteluun suhtaudutaan myönteisesti, mutta samalla todetaan, että ”olisi tarpeen ilmaista selkeästi yhteiskunnallinen tahtotila siitä, mitkä asiat kuuluvat rikosprosessiin” (s. 67). Edelleen työryhmä toteaa, että ”[sovittelu]käytännön ulkopuolelle voitaisiin rajata tietyt asiat, kuten lähisuhdeväkivalta, joissa yleinen etu saattaa edellyttää rikosvastuun toteuttamista” (s. 69). Demla ry toteaa, että lähisuhdeväkivalta ei sovellu erityispiirteidensä takia rikosoikeudellisen sovittelun kohteeksi. Rikosten osapuolten välillä ei vallitse tasa-arvoinen asema, josta käsin väkivallan uhri voisi vapaasti ja turvallisesti puhua väkivallasta ja sen aiheuttamista seurauksista. Demla ry:n mielestä lähisuhdeväkivallan sovittelu on syytä sulkea laissa sovittelumenettelyn ulkopuolelle.

Demla ry suhtautuu pidättyvästi työryhmän ehdottamiin eri malleihin siitä, miten esitutkintaa kevennettäisiin sovitteluun ohjattavissa tapauksissa. Erityisen kielteisesti suhtaudutaan ehdotukseen, jossa poliisi ei kirjaisi sovitteluun ohjaamista tapauksista rikosilmoitusta, eikä aloittaisi esitutkintaa (s. 68–69).

Rikosasioiden sovittelu tuomioistuimessa

-

4. Syyteneuvottelua koskevat kehittämisehdotukset

Käyttö, soveltamisala ja ajoitus

Demla ry kannattaa syyteneuvotteluun alaan sopivien rikosten laajentamista (s. 73–74). Erityisesti törkeät huumausainerikokset ovat sellaisia, joissa on mahdollista saavuttaa merkittäviä säästöjä.

Seuraamusharkinta ja rikosasiaan liittyvät vaatimukset sekä asianomistajan rooli ja suostumus menettelyyn

-

5. Hallinnollisia seuraamuksia koskevat kehittämisehdotukset

Rangaistusluonteisten hallinnollisten seuraamusten tehokas hyödyntäminen ja uudet mahdollisuudet

-

6. Rikosprosessia tuomioistuimissa koskevat kehittämisehdotukset

Automatisoitu muistutusjärjestelmä pääkäsittelyjen peruuntumisen ehkäisemiseksi

Demla ry kannattaa työryhmän tekemää ehdotusta selvityksen tekemisestä pääkäsittelyjen perumisen syistä (s. 81). Demla ry pitää tärkeänä, että selvityksessä ei korostuisi pelkästään viranomaisten näkökulma, vaan myös rikoksentehtäjiltä ja asianomistajilta kysyttäisiin tietoja peruuntumisen syistä ja vaikutuksista sekä pyydetäisiin ehdotuksia peruuntumisten vähentämiseksi.

Demla ry kannattaa työryhmän ehdotusta automatisoidun muistutusjärjestelmän kehittämiseksi (s. 82). Oikeudenkäynnin osapuolille lähetettävä muistutusviesti esimerkiksi tekstiviestinä edustaa asiakaslähtöisyyttä. Tällaisesta menettelystä on saatu positiivisia kokemuksia Itä-Uudenmaan käräjäoikeudessa.

Oikeudenkäynnin tiedoksiantosäätely - puhelintiedoksiannon käyttöalan laajentaminen haasteen tiedoksiannossa, sähköinen tiedoksiantomenettely

Demla ry kannattaa nykyisen tiedoksiantamista koskevan lainsäädännön uudistamista. Pääsääntöisesti postitse tapahtuvia yhteydenottoja voi pitää liian hitaina ja epävarmoina. Sähköinen tiedoksiantaminen on nopeaa ja kustannustehokasta. Demla ry toteaa, että samalla on kuitenkin huolehdittava erityisryhmistä ja muistettava, että kaikilla ei ole pääsyä tai taitoa turvautua sähköisiin palveluihin.

Lykkäyssäännöstö ja noudon kiinnioloaika

-

Poissaolokäsittelyjen soveltamisala

Demla ry:n mukaan poissaolokäsittelyjen käytöstä pitäisi tehdä selvitys, jossa kysyttäisiin mielipiteitä paitsi tuomareilta myös rikoksen osapuolilta. Demla ry on lähtökohtaisesti sitä mieltä, että vankeusrangaistuksen tuomitseminen edellyttäisi rikoksentehtäjän läsnäoloa oikeudenkäynnissä.

Läsnäolo tukee esimerkiksi seuraamusharkintaa, kun tuomari voi saada suoraan rikosasian vastaajalta tietoa esimerkiksi hänen muuttuneesta elämäntilanteestaan.

Kirjallisen menettelyn käyttöala, soveltaminen ja yhdenmukaisuus

Demla ry:n mielestä kirjallisen menettelyn käytöstä pitäisi tehdä selvitys, jossa sekä tuomarit että rikoksen osapuolet pääsivät kertomaan menettelyn hyvistä ja huonoista puolista. Työryhmä on todennut, että vaatimus oikeudenkäynnin suullisuudesta perustuu oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeisiin. Mitä ankarammasta rangaistuksesta on kysymys, sitä useammin on tarve suulliseen oikeudenkäyntiin. Muistiossa todetaan, että näin on pelkästään jo rangaistuksen mittaamisen takia. Demla ry on täysin samaa mieltä. Tästä syystä kirjallisen menettelyn käyttöä ei pitäisi laajentaa ennen kuin on tehty huolellinen arviointi nykytilasta ja sen vaikutuksista.

Perusteluvollisuus ja valtakunnalliset fraasimallit tuomioistuinten ratkaisuisissa

Demla ry toteaa, että viranomaisten on pystyttävä huolellisesti perustelemaan tekemänsä päätökset. Tästä syystä Demla ry ei kannata perusteluvollisuuden keventämistä. Työryhmä toteaa, että perusteluvollisuudesta tinkiminen on saanut aikaisemmillä lausuntokierroksilla varsin kriittisen vastaanoton, eikä sitä ehdoteta (s. 98). Työryhmä käsittelee sen sijaan ”fraasimalleja”, joilla yhdenmukaistettaisiin ja helpotettaisiin viranomaisten laatimia perusteluja. Demla ry ei pidä ”fraaseista” tai ”fraasimalleista” puhumista kielellisesti osuvana. Demla ry tukee sen sijaan ideaa siitä, että viranomaisille annetaan toimivia työkaluja perustelutekstien laatimista varten.

7. Rikosasioiden valmistelua koskevat kehittämissuhteet

Preklusio ja siihen rinnastuvat keinot

-

Todistelun ilmoittaminen sanktion ohella

-

Rikosasian vastaajan käsitys syytteen teonkuvauksesta ja todistelusta

-

Oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuus

-

Pääkäsittelyn ulkopuolella ennakollisesti tapahtuva todistajan tai asianosaisen kuuleminen

-

8. Käräjäoikeuksien kokoonpanoja koskevat kehittämissuhteet

Yhden tuomarin kokoonpanon päätösvallan laajentaminen

-

Lautamiesjärjestelmän tarpeellisuus

Demla ry suhtautuu kriittisesti nykymuotoisen lautamiesjärjestelmän säilyttämiseen, ja sen tulevaisuus olisi hyvä selvittää oikeusvaltioperiaatteen kannalta tarkasteltuna. Nykyään rikosasioista noin neljä prosenttia ratkaistaan lautamieskokoonpanoissa (s. 118), joten lautamiesjärjestelmän merkitys rikosasioissa on vähäinen.

9. Kehittämisehdotukset korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuja koskevista menettelyistä

Ennakkopäätöskysymysmenettely

-

Ns. hyppyvalituslupamenettely

-

10. Digitalisaatiota ja sähköisiä menetelmiä koskevat kehittämisehdotukset

Syyttäjälle ja esitutkintaviranomaiselle yhteinen sähköinen työskentelyalusta

-

Sähköinen asiointi esitutkinnassa: sähköinen vahvistus rikosilmoituksesta asianomistajalle, esitutkintapäätös asianosaisille myös sähköisesti ja asianosaisen kuuleminen esitutkinnassa sähköisesti

-

Kuulustelun tallentaminen ja äänitallenteiden käytön lisääminen

-

Rikosprosessiketjun viranomaisten järjestelmien tarkastelu ja kehittäminen

-

11. Ehdotusten vaikutukset

Lausunnonantajien mahdolliset huomiot ehdotusten taloudellisista tai muista huomioon otettavista vaikutuksista organisaation toimintaan

-

12. Muut huomiot

Muita huomioita työryhmän ehdotuksista

Oikeusvaltion toiminnan kannalta on tärkeää, että kansalaiset pystyvät turvautumaan rikosprosessiin ja luottamaan siihen, että heidän asiansa tulee asianmukaisesti ja viivytyksettä käsitellyksi. Oikeuspoliittinen yhdistys Demla ry kiinnittää huomiota siihen, että poliisia, syyttäjiä ja tuomioistuimia varten on huolehdittava riittävästä resurssoinnista, jotta he pystyvät palvelemaan kansalaisia. Rikosprosessissa on viime vuosina tunnistettu useita epäkohtia, ja erityisesti rikosprosessin hitaus on aiheuttanut ongelmia. Pelkästään esitutkinta on saattanut kestää hyvin

pitkään, jopa lapsiin kohdistuvissa seksuaali- ja väkivaltarikoksissa. Myös tuomioistuimeen pääsyä ja ratkaisua saattaa joutua odottelemaan pitkään.

Demla ry pitää myönteisenä, että oikeusministeriö pyrkii sujuvoittamaan rikosprosessia ja työryhmä on pyrkinyt löytämään erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja tilanteen korjaamiseksi. Demla ry pitää kuitenkin tarpeellisenä, että lainsäädännöllisten uudistusten lisäksi selvitetäisiin huolellisesti vallitsevia työkäytäntöjä esitutkinta-, syyteharkinta- ja tuomioistuinkäsittelyissä, ja pyrittäisiin aktiivisesti löytämään tehokkaampia työskentelyn tapoja. Työryhmän ehdotus säännöllisesti kokoontuvan yhteistyöforumin perustamisesta eri viranomaisten välisen yhteistyön kehittämiseksi on kannatettava (ks. luku 4, s. 21).

Työryhmän muistiossa viitataan rikosprosessin tehostamistyöryhmän ehdotukseen siitä, että esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän välistä yhteistyötä kehitettäisiin lisäämällä esitutkintalakiin säännös tutkintasuunnitelman laatimisesta sekä loppulausuntomenettelyä koskevan pyynnön yksilöimisestä (s. 104–105). Demla ry toteaa pitävänsä näitä ehdotuksia kannatettavina.

Vuori Wiking
Oikeuspoliittinen yhdistys Demla ry